
De Brunswijk-opstand: Antropologische kanttekeningen bij de Surinaamse burgeroorlog

H.U.E. Thoden van Velzen

Voorlopig lijkt nog geen einde gekomen aan de opstand van grote groepen Bosnegers tegen het centrale gezag in Paramaribo. De oorzaken voor deze burgeroorlog kunnen onder andere gezocht worden in het klimaat van ontevredenheid dat de laatste jaren onder Bosnegers was gegroeid en in het militante optreden van kleine groepen jongeren. Maar de hoofdverantwoordelijkheid ligt bij het Surinaamse leger, het zogeheten Nationaal Leger, onder leiding van bevelhebber Bouterse. Al sinds mei 1986 probeert het Nationaal Leger af te rekenen met het verzet van Bosnegers door een politiek van collectieve vergelding te volgen. Door deze maatregelen werden veel Bosnegers in de armen van het Jungle Commando gedreven, zoals een opstandige groep, die geleid werd door Ronnie Brunswijk, zich ging noemen. In juli 1986, toen de 'groep-Brunswijk' met acties tegen militaire posten begon, ging het om nauwelijks meer dan tien man. Nu is het een vrijwilligersleger van ongeveer 1.000 of 1.500 leden geworden, afkomstig uit vrijwel alle Bosnegerdorpen. Het Jungle Commando is het militaire en politionele apparaat van de Bosnegers in het binnenland. Dit maakt het ook noodzakelijk voor de leiders van de guerrillas om tot een akkoord te komen met de geestelijke macht van deze maatschappij, te weten priesters en andere religieuze specialisten. Dit proces van wederzijdse accommodatie verloopt niet zonder horten en stoten. De top van het Jungle Commando bestaat namelijk uit een jonge generatie die zich tot voor kort uitstekend op haar gemak voelde in het stedelijke milieu; zij had zich reeds in belangrijke mate afgekeerd van de traditionele elementen in eigen maatschappij.

Dit artikel bespreekt de oorzaken voor het ontstaan van de 'groep-Brunswijk'; de collectieve vergeldingen die maakten dat de opstand oversloeg naar brede sectoren van de Bosnegersamenleving; de religieuze verwerking van de huidige spanningen; en de relaties met de voornaamste culten.

1. Voorspel

Op 21 juli 1986, in het holst van de nacht, overviel een groep van negen mannen de militaire post te Stolkertsijver, bij de brug over de Commewijne rivier. De

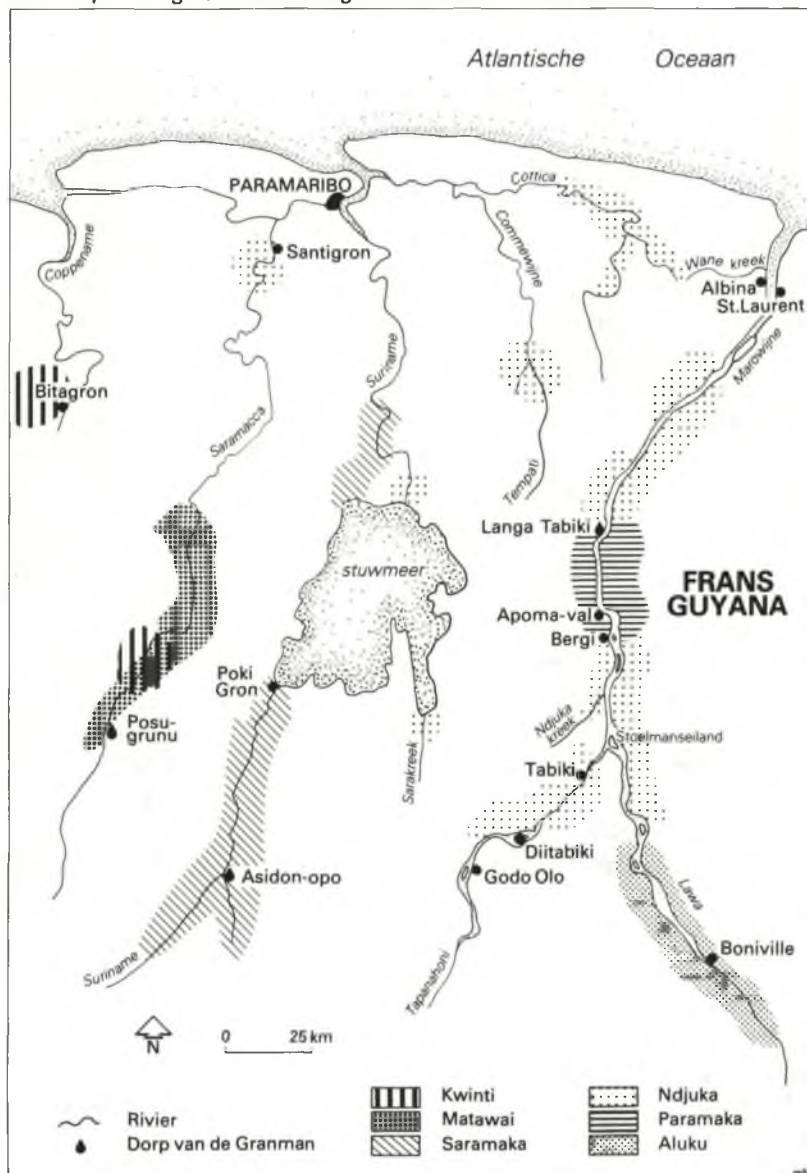
groep overvallers, die onder leiding stond van Ronnie Brunswijk, alias Ghadafi, boekte onmiddellijk succes. De twaalf militairen, die hier gelegerd waren, werden overmeesterd; zij droegen hun wapens over aan Brunswijk. Daarna reed Brunswijks groep oostwaarts, naar het grensplaatsje Albina, met de bedoeling om de wapenkamer van de kazerne in handen te krijgen. Dit deel van de operatie werd een faliekante mislukking. De man, die beloofd had voor de 'groep-Brunswijk' als gids op te treden, verried het plan aan de kazernecommandant van Albina. Deze commandant lag niet in zijn bed toen de 'groep-Brunswijk' zijn huis binnendrong; hij had zich met zijn manschappen in de kazerne verschanst. Bij de aankomst van de 'groep-Brunswijk' voor de kazernepoort brak onmiddellijk een vuurgevecht uit. Het duurde tot vroeg in de ochtend. Toen moesten de aanvallers zich vanwege munitiegebrek terugtrekken. Het arsenaal bleek onbereikbaar voor de overvallers.

Een maand later liet de 'groep-Brunswijk' weer van zich horen. Via vluchtkampen bereikte het Jungle Commando de Marowijne ten zuiden van Albina. Op een heuvel achter de nederzetting Mopi Kondee werd bivak gemaakt door de groep van opstandelingen en hun twaalf krijgsgevangenen. Door verraad kwam de inlichtingendienst van het Nationaal Leger het bivak van het Jungle Commando op het spoor. Een commando-eenheid van bevelhebber Bouterse nam een positie in bij Langa Tabiki, een andere groep, de Echo-compagnie onder leiding van majoor Van Randwijk, rukte vanuit Albina op in de richting van Mopi Kondee. Enkele kilometers vóór Mopi Kondee, bij Awara Kampu, sloeg de Echo-compagnie haar tenten op. De positie van deze militairen werd door een soldaat van Bouterse aan Brunswijk verraden. 's Nachts besloep een groep van 14 'Jungles' (zoals de leden van het Jungle Commando zichzelf noemen) het kampement bij Awara Kampu. Bij het krieke van de ochtend overvielen negen 'Jungles' het kampement. De verrassing was zo groot dat paniek uitbrak. Toen al kort na het begin van het gevecht een depot met munitie en benzine met explosies in vlammen opging was de strijd beslist. Tientallen militairen van het Nationaal Leger vluchtten het bos in. Een kleine groep 'Jungles' was erin geslaagd het elitecorps van het Nationaal Leger uiteen te drijven en haar commandant, Van Randwijk, gevangen te nemen. Een tegenslag voor het Jungle Commando was dat bij de brand niet alleen benzine en munitie in vlammen opging, maar ook de meeste wapens door de brand als verloren moesten worden beschouwd.

Bevelhebber Bouterse verscheen op de Surinaamse televisie om mee te delen dat hij de toestand als zeer ernstig beschouwde. Ongeveer rond dit tijdstip trok hij de commando-eenheid uit Langa Tabiki terug. Een week later viel het Jungle Commando Albina aan. Ook nu slaagden de 'Jungles' er niet in het arsenaal van het kampement in handen te krijgen. Na een dag van schermutselingen trok het Jungle Commando zich in de bossen ten zuiden van Albina terug.

Wie de balans opmaakt van de eerste twee maanden van strijd valt op dat de

De verspreiding van de Bosnegerstammen over Suriname



onverwachte en eclatante successen van het Jungle Commando maar beperkte winst opleveren. Bij Stolkertsijver veroveren ze voor tien man wapens en veel munitie. Later diezelfde nacht, bij Almina, verschieten ze die munitie weer en maken geen wapens buit. Wel verschijnen ze plotseling voor de schijnwerpers van de nationale en internationale media. Een maand later toont het Jungle Commando zich in staat ook met relatief grote militaire eenheden (een compagnie) slag te leveren. De winst van Awara Kampu is voornamelijk psycholo-

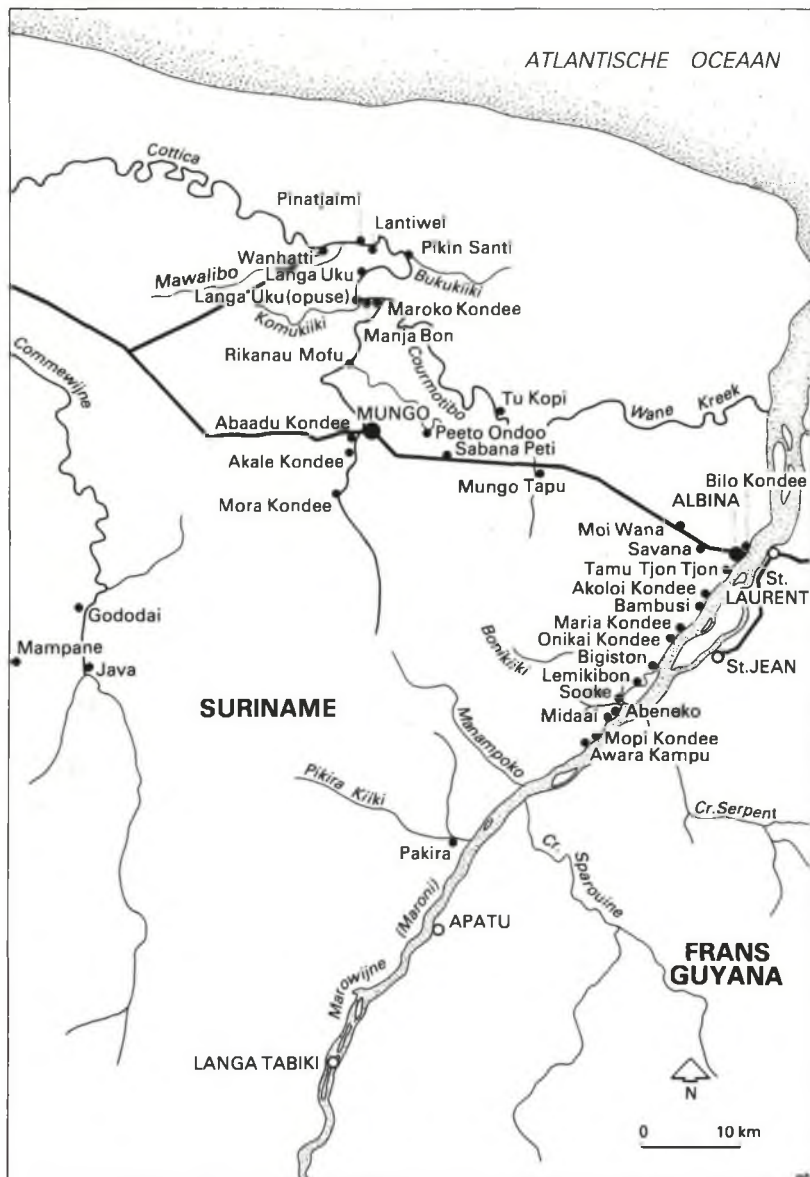
gisch: de bevolking van het binnenland krijgt vertrouwen in de slagkracht van het Jungle Commando. Enkele honderden vrijwilligers melden zich bij Brunswijk. Maar ook hier veroveren ze weinig wapens.

Voor een antropoloog lijkt over dit alles weinig zinnigs op te merken. Het toeval speelt een grote rol: als de bewaking van de Commewijne-brug in juli 1986 beter geregeld was, dan had het Jungle Commando zich nooit kunnen ontplooiën. Als er bij Albina geen verraad in het spel was geweest dan had Brunswijk op 22 juli de wapens in handen gehad om in Oost-Suriname leiding te geven aan een afscheidingsbeweging. En ten slotte: als Bouterse niet in paniek zijn positie te Langa Tabiki had opgegeven, dan was de weg naar het binnenland voor Brunswijk afgesloten geweest. Maar het punt is nu juist dat dit allemaal wél gebeurde: het resultaat was dat er in Suriname een militaire patstelling ontstond waarbij géén van de partijen sterk genoeg was de ander beslissend te verslaan. Het resultaat is bekend: Brunswijk is bevelhebber van het binnenland, van de samenleving die boven de eerste stroomversnellingen ligt en die nauwelijks over de weg te bereiken is. Bouterse is onbedreigd bevelhebber van de kustvlakte.

In dit geval lijkt de taak van een antropoloog het analyseren van de sociale factoren die in deze burgeroorlog de opstelling van partijen beïnvloeden: de krachten die gericht zijn op integratie en herstel van de betrekkingen, zowel als de krachten die de groeperingen uit elkaar drijven. Ik wil mij beperken tot vier van deze factoren: (a) de ontevredenheid die de directe aanleiding was voor de burgeroorlog; (b) de politiek van collectieve vergeldingen; (c) de cohesie van verwantschapsgroepen in de Bosnegersamenleving en de bijdrage die bepaalde religieuze concepten hieraan leveren; (d) de betekenis van religieuze culten voor de integratie van één van deze Bosnegersamenlevingen, te weten de Ndjuka of Aukaanse samenleving. Dit is slechts een willekeurige greep uit een groter geheel van relevante factoren. De belangrijke economische banden tussen kustsamenleving en binnenland worden hier slechts aangestipt. Toch, gelet op de Surinaamse samenleving als geheel, is dit een sterk integratieve kracht. Het zijn vooral winkeliers en handelaren die aandringen op herstel van de betrekkingen met Paramaribo.

Bosnegers zijn afstammelingen van slaven die in de 17e en 18e eeuw naar het Surinaamse binnenland vluchtten. Daar bouwden zij nieuwe gemeenschappen op en voerden oorlog met de planters en hun troepen. Tussen 1760 en 1770 sloten drie belangrijke Bosnegergroepen vredesverdragen met de koloniale autoriteiten. Bij de huidige strijd in Suriname zijn de twee grootste Bosnegergroepen betrokken geraakt: de Samakama's en de Ndjuka's, ook wel Aukaners genoemd. Elk van deze groepen telt ten minste 20.000 leden. Ook een kleinere groep, de Paramakama's (3.000), neemt aan de strijd deel. De Aluku's of Boni' (c. 3.000), die aan de Franse kant van de grensrivier leven, sympathiseren met de opstand, maar zijn slechts indirect bij het verzet betrokken. Ronnie Brunswijk, de leider van het verzet tegen de regering in Paramaribo, is een Ndjuka. Zijn (onder)commandanten behoren tot de Samakama's, Ndjuka's en Samakama's.

Woonplaatsen van de Ndjuka in het Boven-Commewijne- en Cottica gebied, eind 1986



2. De samenstelling en motieven van het Brunswijk-commando

Voor goed begrip van de opstand van 1986 is het noodzakelijk Suriname te zien door de ogen van Bosnegers. Voor bepaalde groepen onder hen was Suriname 'het land van ongekende mogelijkheden.' Dit heeft zowel te maken met de eco-

nomische verhoudingen als met de aard van het politieke regime. Om met het eerste te beginnen. In het Suriname van vóór de staatsgreep stonden klassebelangen, familierelaties, etnische vooroordelen en scholingseisen de toelating van Bosnegers tot de *publieke* sector in de weg. Belangrijke politieke of openbare ambten waren voor hen niet weggelegd. Alleen in de onderste echelons van het ambtenarencorps werden Bosnegers opgenomen.

Deze geslotenheid van de publieke sector stond in schril contrast met de economische stijging die veel Bosnegers al sinds de jaren zestig doormaakten. Suriname kenmerkte zich door een snel uitbreidende economie en groeiende complexiteit. De exodus van Surinamers naar Nederland hield vrijwel het gehele decennium voor de militaire staatsgreep aan. Tienduizenden stedelingen, Hindoestanen zowel als Creolen, vertrokken. Enkele duizenden verlieten het platteland in de omgeving van Paramaribo. Bosnegers profiteerden hiervan door huizen, winkels, bussen, taxi's en andere kapitaalsgoederen op te kopen. Ook konden ze, vaak voor een appel en een ei, landbouwgrond rond de hoofdstad overnemen. Vanaf de tweede helft van de jaren zestig begonnen Bosnegers posities in het economisch leven in te nemen die vroeger alleen aan stadsbewoners voorbehouden waren geweest. De nieuwe welvaart van bepaalde sectoren van Bosnegersamenlevingen schiep spanningen die onder andere tot uiting kwamen in felle anti-hekserijbewegingen (Thoden van Velzen en Van Wetering 1983).

In tegenstelling tot de voorgaande jaren zag het er in de periode na de militaire coup naar uit dat een aantal beperkingen voor Bosnegers in de publieke sector was komen te vervallen. Na de militaire coup van 1980, maar vooral na de decembermoorden van 1982, werd Suriname in toenemende mate gedomineerd door één machtscentrum. Dictatoriale regimes bevorderen niet alleen de sociale mobiliteit van hen die zich genesteld hebben in het centrum van de macht, maar brengen ook voordelen voor steungroepen die voor het regime nuttig kunnen zijn. Kleine groepen Bosnegers behoorden tot deze nieuwe steungroepen. Bouterse rekruteerde zijn lijfwacht, bij voorbeeld, uit kringen van Bosneger-soldaten. Ook bij de militaire politie, inlichtingendiensten en volksmobilisatiecomités werden Bosnegers aangesteld. Enkele honderden Bosnegers werden bij het Nationaal Leger ingelijfd. Vermoedelijk belangrijker dan deze verruiming van de werkgelegenheid was het wegnemen van barrières die onder het oude democratische systeem de Bosnegers de participatie in het openbare leven hadden bemoeilijkt. Met het langzaam verminderen van de obstakels klom het aspiratieniveau van velen snel. Het leek alsof de bomen tot in de hemel konden groeien.

Terwijl het aanbod van consumptiegoederen met de dag geringer werd baadde de militaire elite zich in weelde. Dit wekte in toenemende mate ontevredenheid op, vooral onder die groepen die de weg naar de welvaart versperd zagen. In het gebied van Mungo was vanaf eind 1984 een groep van jongeren actief onder leiding van de ontslagen lijfwacht Brunswijk. Ze ontvreemdde goederen

van openbare instellingen, hield militaire vrachtwagens aan die luxegoederen voor hun commandanten van Frans Guyana naar Paramaribo brachten en tartte leger en politie. De groep stond in contact met smokkelaars die in het Marowijne-gebied opereerden. In 1985 en begin 1986 werden bankovervallen in het district Marowijne uitgevoerd. Op 3 of 4 januari 1985 vond een overval op de bank in Mungo plaats. De politie was overtuigd dat Brunswijk achter de overval zat. Die verdenking laadde hij ook op zich door voor duizenden guldens onder de bevolking van Mungo Tapu en omliggende dorpen te verdelen. Vooral werkloze jongeren en ouderen die geen inkomsten hadden profiteerden ervan. Het bezorgde Brunswijk de bijnaam 'Robin Hood'. Brunswijk en zijn compagnons legden er de nadruk op dat zij deze acties uitvoerden om die mensen 'die niks hebben' te steunen en om te protesteren tegen de verrijking van de militaire elite.

Het verzet kwam niet voort uit de massa van werklozen in de stad Paramaribo, of uit het arme deel van de plattelandsbevolking, maar uit een milieu van (ex)lijfwachten, militaire politie en personeel van de inlichtingendiensten. Kortom, allemaal leden van groepen die weliswaar tot de periferie van de elite hadden behoord, dus niet rechtstreeks verbonden waren met de dictator, maar die wel uitstekend op de hoogte waren van wat zich rond de junta van Bouterse afspeelde. Een groep die mocht meeëten aan de rand van het systeem, onzeker van haar positie.

Het geval Brunswijk is in dit opzicht interessant. Brunswijk is een gewezen lijfwacht van Bouterse die zich gekrenkt voelde door oneervol ontslag uit militaire dienst. Hij had om een loonsverhoging gevraagd, omdat hij van mening was Bouterse, zijn commandant, goede diensten te bewijzen. Toen tijdens een bezoek van Bouterse aan Nickerie het geweer van een lid van de erewacht afging was het Brunswijk die naar voren stormde om Bouterse te beschermen. Het was niet duidelijk of het om een aanslag of ongeluk ging maar lijfwacht Brunswijk bracht Bouterse in veiligheid. Brunswijk was gewend bij alle openbare gelegenheden waarop Bouterse verscheen zich met de veiligheidsmaatregelen te belasten. Ondanks de wijze waarop Brunswijk zich inzette werd hij eind 1983 of begin 1984 ontslagen. Zijn directe chef, majoor Bhagwandas, een van de couppelegers van 1980, weigerde zelfs hem zijn achterstallig salaris uit te betalen. Later werd verteld dat Bhagwandas had gezegd dat Brunswijk maar zelf moest zien waar hij dat geld vandaan zou halen.

Brunswijks val, in financieel en sociaal opzicht was groot. Hij werkte na zijn ontslag als magazijnbediende, keukenhulp en arbeider in de goudvelden van de Sara-kreek. Geen van die baantjes leverde hem veel geld op. Aanzien in de ogen van andere Bosnegers gaven ze hem zeker niet. Brunswijk toonde zich bijzonder teleurgesteld in zijn vroegere werkgevers.

Kort na Brunswijk werden ook andere leden van deze groep op straat gezet.

Het waren vrijwel allemaal Bosnegers. Velen bleven met elkaar in contact. Talrijk zijn hiervoor de aanwijzingen. Tegelijkertijd met Brunswijk werd ook Romeo Vlakaiobi, een andere Ndjuka lijfwacht, ontslagen. Vlakaiobi werd regelmatig in de omgeving van Brunswijk gesignaleerd; vermoedelijk nam hij deel aan acties die door Brunswijk opgezet werden. Ook deze voormalig lijfwacht was een van de oprichters van het Jungle Commando. Ook met andere leden van militaire of politionele diensten bleef Brunswijk in contact. In 1985, bij voorbeeld, verkocht een sergeant van de militaire politie een Uzi aan Brunswijk voor de som van Sf. 2.000, slechts een van de vele gevallen van clandestiene wapenkoop door de 'groep-Brunswijk'. Toen de overheid met gerichte politionele acties tegen de 'groep-Brunswijk' begon, bleken Brunswijk en zijn mensen vaak vooraf gewaarschuwd. Op aanraden van een vriend die bij de inlichtingendienst werkte gaf Brunswijk in januari 1986 zich vrijwillig over aan de politie van Paramaribo. Brunswijk had de verzekering ontvangen dat de politie hem niet zou uitleveren aan de militairen. Hem zou recht gedaan worden en zijn dorpsgenoten zouden niet langer het mikpunt van vergeldingsacties zijn. Er ging iets mis. De politie leverde hem wél uit aan de militairen. De militaire politie sloot hem op in Fort Zeelandia, het zwaarst bewaakte cellencomplex in Suriname. In februari ontsnapte Brunswijk uit deze gevangenis. Volgens sommige aanhangers vloog Brunswijk als een geest door het dak, terwijl anderen het erop houden dat de arrestant alleen door een stroom van bovennatuurlijke kracht erin slaagde het traliewerk van zijn cel te verbuigen. Maar een vriend van Brunswijk vertelde mij dat een lid van de militaire politie hem liet ontsnappen na de belofte ontvangen te hebben dat Brunswijk de buit van de volgende overval met hem zou delen.

Ook zijn er contacten blijven bestaan tussen vooraanstaande militaire en burgerlijke autoriteiten en Brunswijk. Ik kan niet beoordelen in hoeverre het feit dat Brunswijk gehuwd is met Beatrix, zusterskind van Kenneth Esajas, een van de 16 coupleggers, hier iets mee te maken heeft. Esajas bekleedt een vooraanstaande positie in de militaire inlichtingendienst. Feit is dat toen de voetbalclub Real Mungo-Tapu op 30 maart 1986 haar 15-jarig bestaan vierde, en een indrukwekkend gezelschap van autoriteiten, onder wie ministers en hoge militairen, de feestelijkheden luister bijzette door tegen een elftal van de jubilerende club te spelen, de keeper van Mungo-Tapu, Ronnie Brunswijk, niets in de weg werd gelegd. De plaatselijke politie maakte de ministers attent op de aanwezigheid van Brunswijk. Toen zij de autoriteiten vroegen of zij Brunswijk mochten arresteren, werd dit verboden. Nog geen drie weken eerder had een militaire eenheid, op zoek naar Brunswijk en zijn aanhangers, het dorp Mungo-Tapu uitgekamd. Nauwelijks een maand later stond de foto van Ronnie Brunswijk op de voorpagina van Surinaamse kranten onder de kop: 'Gevaarlijk en gewapend'.¹ Toch waren er ook in april en mei nog contacten tussen politiefunctionarissen en

officiëren met Brunswijk. De ontmoetingen vonden plaats in de omgeving van Mungo. Het vermoeden bestaat dat de gesprekken gingen over een voorbereiding van een ontmoeting tussen Brunswijk en Bouterse in Albina; om redenen die mij onbekend zijn is het hier nooit van gekomen.²

Op het eerste gezicht lijkt het vreemd dat juist de groep-Brunswijk de kern van een revolutionaire beweging zou gaan vormen met sociale motieven. De picareske operaties van de groep-Brunswijk speelden zich af in een streek die nauwelijks deed denken aan een Derde Wereld-land. Het centrum van de regio, het district Marowijne, was het bestuursplaatsje Mungo. Hier ligt een mijn van Suralco die aan 600 arbeiders een behoorlijk loon betaalt. In de directe omgeving, in het Cottica-gebied, waren rijke Bosneger-houtexploitanten actief, terwijl bij Patamacca een palmoliebedrijf in opbouw was dat aan honderden Bosnegers een goede boterham gaf. Natuurlijk waren er ook in dit gebied mensen die zonder werk zaten, of krepeergevallen onder de ouderen, maar de streek als geheel lag zeker in welvaartsniveau ver boven het Caraïbische gemiddelde. In Mungu-Tapu, Brunswijks eigen dorp, werden talrijke huizen gebouwd met sanitair en andere moderne en vaak luxueuze voorzieningen.

Maar het gaat natuurlijk niet om absolute welvaartsniveaus. De rijkdommen, die de militaire elite vergaarde, leverde een vergelijkingspunt op dat wel ontevredenheid moest veroorzaken. Vooral in de buitenste schil van de nationale machtsgroep hadden velen het gevoel dat zij onvoldoende deel hadden aan de nieuwe welvaart.

Wat ook een rol speelt is het steeds weer bij Bosnegers opduikende geloof dat een tijdperk van overvloed plotseling kan aanbreken. Het is moeilijk te zeggen of hiervoor een historische verklaring gezocht moet worden, bij voorbeeld, door de oorzaak te zoeken in de tijd van voorspoed die Bosnegers kenden tussen 1885 en 1920, toen zij als vrachtaarders voor de goudindustrie werkten. Zeker is dat de gedachte, dat voor de agressieve man de bomen tot in de hemel kunnen groeien, regelmatig opduikt in de fantasieën, die in mythen en geloofsvoorstellingen van religieuze culten zijn uitgekristalliseerd.³ Maar ook in het alledaagse leven komen zulke overspannen fantasieën regelmatig voor. Een enkel voorbeeld: in het begin van de jaren tachtig was de smokkel van rijst van Suriname naar Frans Guyana een bijzonder lucratieve onderneming en een van de weinige mogelijkheden voor Bosnegervrachtaarders om deel te hebben aan de welvaart van het nieuwe Suriname.⁴ De vrachtaarders op de grensrivier, de Marowijne, bedreven die smokkel vaak onder de ogen van de douane. De douaniers vonden het moeilijk te weten te komen of een boot onderweg was naar het binnenland of, via een kleine omweg, naar de Franse grensplaats St. Laurent. Toen de controle aanzienlijk verscherpt werd, en ook politie en militairen werden ingeschakeld, klaagden Bosnegers dat zij nog erger waren dan de Nederlanders. Hoewel bij sommige van die controles onnodig hard werd opgetreden heb

ik ook het idee dat de verontwaardiging soms voortsproot uit de gedachte dat smokkelen een legitiem privilege van Bosnegers was. De welvaart die hen hierdoor te beurt viel zou hun rechtmatig deel zijn. Een van de hoofden van de Bosnegers somde eens de 'oorzaken' van de huidige burgeroorlog op. In de eerste plaats had men het politiebureau in brand geschoten. Dit gebeurde op 25 februari 1980; het betekende de genadeslag voor de zittende regering, die democratisch gekozen was. Het bloed van vooraanstaande burgers van Paramaribo dat in december 1982 vergoten was zag het hoofd als tweede oorzaak. Ten slotte noemde hij als doorslaggevend de acties van leger en politie tegen vrachtaandere in het Marowijne-gebied. Deze controles zag hij als een ontoelaatbare inbreuk op de rechten van de Bosnegers om zich vrijelijk binnen hun eigen territorium – de rivieren van Oost-Suriname – te bewegen.

3. Collectieve vergeldingen

De steun van Bosnegers uit het Surinaamse binnenland is van cruciale betekenis gebleken voor het succes van de Brunswijk-opstand. Toen eenmaal Bouterse zijn post te Langa Tabiki had prijsgegeven, en Brunswijk met zijn volgelingen de rivier opvoer, bleek hij te kunnen rekenen op de steun van de meeste Paramaka's en Ndjuka's die in het stroomgebied van de Marowijne, de grensrivier, wonen. Na het gevecht bij Awara Kampu op 21 augustus 1986 meldden zich honderden vrijwilligers bij het Jungle Commando. Deze steun was in belangrijke mate het onbedoelde gevolg van de politiek van collectieve vergeldingen die het Nationaal Leger tegen Bosnegers in het Cottica-gebied voerde. Gemeenschappen, waarvan men kon vermoeden dat zij onderdak gaven aan volgelingen van Brunswijk (Mora Kondee, Mungo Tapu) werden het kind van de rekening. Op veel plaatsen langs de weg Mungo-Albina werden razzia's uitgevoerd. Mungo Tapu, het dorp van Brunswijks vader en tevens verblijfplaats van de opstandelingenleider, is in 1986 driemaal uitgekamd. Bij zulke acties werden alle bewoners, ongeveer 2.000, bijeengedreven in het gebouw van de elektriciteitscentrale. Ondertussen doorzochten de soldaten de woningen. Aan het eind van de dag, als de bevolking werd vrijgelaten, bleken de huizen vaak geplunderd.

Eigenlijk was de gehele groep suspect. Ook personen, van wie men het vermoeden had dat het Bosnegers waren, werden door het leger tijdelijk vastgehouden. Op grond van fysieke of culturele kenmerken werden zulke personen door soldaten uit bussen of auto's gehaald en gedwongen zich te ontkleden. De soldaten zochten speciaal naar de metalen banden (*buii*), die sommige medicijnenmannen fabriceren en die als bron van kracht (*obia*, tegenwoordig wordt ook vaak het woord 'power' gebruikt) gelden. Niet ten onrechte geloofde men dat de guerrilleros van Brunswijk meenden dat deze amuletten bescherming boden in de strijd. De reizigers werden gefouilleerd, hun bezittingen grondig onderzocht,

waarbij vaak waardevolle artikelen soms gestolen of vernield werden (Tsjon-A-Ten 1988).

Op 1 augustus schoot een soldaat van het Nationaal Leger een kind in het dorp Mora Kondée dood. Diezelfde dag werden twintig Bosnegerarbeiders bij terugkomst van hun werk gearresteerd en mishandeld, om vervolgens, met plastic vuilniszakken over het hoofd, afgevoerd te worden naar Fort Zeelandia. Dit zette kwaad bloed. Toch zou blijken dat dit maar het begin was van een hele reeks van collectieve vergeldingen waarvan later vooral Moi Wana en Poki Gron bekendheid hebben gekregen. In gebieden waar Indianen en Bosnegers door elkaar wonen namen militairen de jachtgeweren van Bosnegers in beslag, maar kregen Indianen toestemming hun jachtgeweren te houden. Ook zijn gevallen bekend van Indianen die geweren kregen van het Nationaal Leger. Bij razzia's in Mungo, een plaats waar verschillende bevolkingsgroepen door elkaar wonen, werden de Bosnegers systematisch gescheiden van Javanen of Creolen en als een verdachte groep behandeld (Polimé 1988).

Collectieve vergeldingen kunnen soms succesvol zijn in de zin dat de onderdrukte groep de saamhorigheid mist om gezamenlijk front te maken tegen de onderdrukker. Dat dit hier niet het geval was heeft te maken met het feit dat ongenoegen en haat zich snel door Bosnegersamenlevingen kan verplaatsen. Dit heeft te maken met twee kenmerken die eigen zijn aan deze maatschappij: ze is opgebouwd uit cohesieve groepen en bezit een 'divinatieapparaat' dat in deze maatschappij op een zekere mate van erkenning kan rekenen.

4. Wraakgeesten

De Ndjuka-maatschappij bestaat uit matrilineaire groepen, met andere woorden uit verwantschapsgroepen die de afstamming rekenen in de vrouwelijke lijn. De kleinste groep voelt zich familie omdat men gezamenlijk een overgrootmoeder als stammoeder erkent. Een aantal van die kleine groepen verwanten vormt samen weer een grotere groep; alle leden van die grotere eenheid erkennen ook weer een vrouw als stammoeder. 'Linies' of 'lineages', zoals antropologen dergelijke groepen noemen, zijn op hun beurt weer gegroepeerd in clans. Iedere Ndjuka weet tot welke clan en welke lineage hij of zij behoort. Hier zullen we ons bezighouden met het 'middenniveau', de matrilineage, die door de Ndjuka's 'buik' (*bee*) wordt genoemd, een groep die meestal tussen de 50 en 200 leden telt.

De leden van de 'buik' delen een sterke gemeenschapsideologie. Kernpunt van de lotsverbondenheid vormt het geloof in furiën of wraakgeesten (*kunu*). Een wraakgeest geldt als een collectieve vloek. De furie komt in actie als er onrecht is gepleegd: vaak gaat het om een moord, soms ook om minder ernstige gevallen als diefstal. Zowel de 'buik' van de onrechtplegers als die van de slacht-

offers moet deze furie vereren. Geducht zijn bij voorbeeld de geesten van mensen die gelynacht zijn door hun familie en stamgenoten zonder dat hiervoor een geldige reden bestond: één of meer leden van de 'buik' hebben in het verre of recente verleden een Ndjuka of vreemdeling gedood. De geest van het slachtoffer legt zich hier niet bij neer. De geest keert terug naar de levenden, neemt bezit van een van de leden van de groep van moordenaars of, maar dat is minder vaak het geval, bij die van de slachtoffers, en kondigt via dit medium aan de gehele groep, en al haar nazaten, tot in lengte van dagen te zullen vervolgen met ziekte, dood en tegenslag.

Een beroemd voorbeeld van een furie of wraakgeest is de geest van Atokwa, een succesvol ondernemer die rond 1840 in het kustgebied gewassen verbouwde voor afnemers op de plantages of in Paramaribo. Wantrouwende stamgenoten meenden dat de man een heks was, en dat een deel van zijn successen hieraan toegeschreven moest worden. Een aantal mannen, afkomstig uit drie 'buiken', wisten Atokwa in handen te krijgen. Hij werd gemarteld en stierf ten slotte op de brandstapel. Jaren later manifesteerde de geest zich bij een familielid van een van de moordenaars. Het medium sprak de vloek uit over haar groep en de twee andere 'buiken' die aan de lynching hadden deelgenomen. De familieleden smeekten de geest af te laten, eerden zijn medium en richtten grote verzoeningsfeesten aan. Ten slotte liet de geest van Atokwa zich inderdaad vermurwen. Onder beding dat de eredienst niet verwaarloosd zou worden en op voorwaarde dat de moordenaars eendrachtig de ritën zouden uitvoeren, beloofde de furie zich voorlopig te zullen inhouden. Tot op de dag van vandaag rust op elk van de drie 'buiken' de verplichting de geest van Atokwa te dienen. En zo gebeurt het ook. Sterft een medium dan treedt weldra een opvolger of opvolgster naar voren.

De 'buik', de matrilineaire verwantengroep dus, draagt de collectieve verantwoording voor die geesten. De 'buik' moet geld en offergaven bijeen brengen; de groep weet zich verantwoordelijk voor de eredienst voor deze geest en voor alle daden van haar leden die de stemming van de geest negatief zouden kunnen beïnvloeden. Roddel en ruzie activeren de wraakgeesten. Dat is althans de theologische formule. Sociaal gezien betekent het dat bij onenigheid invloedrijke personen binnen de gemeenschap de woede van de furie tot oorzaak van ziekte en tegenslag kunnen uitroepen. Het geloof in wraakgeesten kan dus een belangrijke rol in het proces van sociale beheersing spelen. Ook doet dit culturele concept vaak het gevoel ontstaan van lotsverbondenheid.

Hoe centraal de plaats ook is die dit geloof in wraakgeesten in de Ndjuka-cultuur inneemt, de betekenis voor het sociale leven is daarmee nog niet onmiddellijk aangegeven. De relatie tussen een geloofsvoorstelling en het maatschappelijk handelen is, zoals overal, problematisch. Sommige individuen menen dat ze medium zijn geworden van een wraakgeest, maar hun claims op deze status worden door de familie en andere verwantschapsgroepen niet erkend. De expressie

van een mediamieke ervaring kan soms als authentiek gezien worden, terwijl de matrilineaire verwanten, de andere leden van de 'buik', niet van plan zijn zich er iets van aan te trekken. Een goed voorbeeld biedt mijn informant, Asawooko van Diitabiki, woonplaats van het Ndjuka-grootopperhoofd. Lang geleden, in de jaren twintig, had Asawooko in het binnenland ruzie gekregen met een Franse goudvelver waarvoor hij goederen vervoerde. De ruzie werd steeds heftiger, waarbij het tot een vechtpartij kwam die eindigde met de dood van de Fransman. De geest van de overledene klaagde Asawooko aan bij 'de vergadering der goden' en ontving toestemming naar de levenden terug te keren als wraakgeest. Hij koos Asawooko zelf als medium. De matrilineaire groep van Asawooko accepteerde de trance als echt, maar weigerde daar enige conclusie aan te verbinden. Deze bezetenheid bleef zodoende een persoonlijke ervaring. Er kwam geen publieke cultusplaats en dus ook geen erediens voor deze wraakgeest. Terwijl in theorie de 'actieradius' van een wraakgeest de gehele matrilineaire groep bestrijkt, blijkt in feite dat dit sterk variabel is, afhankelijk van het type furie, de status van het medium en de indruk die de geestesbezetenheid wekt. Daarnaast zal ook nog wel een aantal micropolitieke factoren een rol spelen.

Geloofsvoorstellingen, zoals die van de 'wraakgeest', versterken dus niet altijd, of in elk opzicht, de eenheid van een groep. Bovendien kan men zich afvragen of de oorlogshandelingen van de laatste twee jaar, en het geweld waarvan de Ndjuka's het slachtoffer werden, wel zijn uitwerking op dit type religieuze manifestaties zal hebben. Wraakgeesten ontstaan meestal als gevolg van onrecht dat een stamgenoot is aangedaan; in een beperkte categorie van gevallen treedt een wraakgeest op als de belangen van een vreemdeling (een niet-Bosneger) ernstig geschaad zijn. Maar wat gebeurt er als Ndjuka's gedood zijn door vreemdelingen, zoals bij Moi Wana en Poki Gron is gebeurd? Gelooft men dan dat wraakgeesten ontstaan?

Voor iets dergelijks bestaat een precedent, althans tot op zekere hoogte. Oktober 1910 bracht de Bosnegerprofeet Atjaimikule, of Akule, het Cottica-gebied in beroering (Thoden van Velzen en Van Wetering 1988). Akule wierp zich op als profeet van een van de drie hoofdgoden van de Ndjuka's, *Na Ogi* (Het Gevaar) geheten. Deze godheid keerde zich tegen bepaalde aspecten van de erediens van *Gaan Gadu*, een van de andere twee hoofdgoden van de Ndjuka's. Riten, die maanden duurden en het economisch leven in de Bosnegerdorpen grondig verstoorden, brachten de bestuursdienst op zijn spoor. Akule werd gearresteerd en naar Paramaribo overgebracht, waar hij onder andere aan een psychiatrisch onderzoek onderworpen werd. Na enkele weken van detentie werd het Akule verboden terug te keren naar het Cottica-gebied. De goden waren over het optreden van het Nederlandse koloniale bestuur vertoornd. Om de Europeanen te straffen ontketenden zij de Eerste Wereldoorlog. Met duizenden stierven de soldaten. De geesten van de gesneuvelden vonden dit een

groot onrecht: zij legden de zaak opnieuw voor aan de vergadering der goden en werden in het gelijk gesteld. Zij, de gesneuvelden, hadden part noch deel aan het onrecht dat Akule was aangedaan. Toch was hun leven voortijdig beëindigd. Zij kregen toestemming de Ndjuka's te 'bezoeken'. Tot op heden is er nog een aantal van deze *Sudati* ('Soldaat') mediums actief onder de Ndjuka's. Zij zijn het middelpunt van een nieuwe cultus geworden. Zoals duidelijk is gaat het hier dus niet om een echt goed voorbeeld. De vreemdelingen werden gestraft en daarna weer in het gelijk gesteld, waarbij de Ndjuka's voor de kosten moesten opdraaien. Andere gevallen, die voor goed begrip van de achtergronden van deze oorlog van betekenis zijn, is de furie die Herrenberg en zijn familie achtervolgt en de onderofficier van het Nationaal Leger die met de geest van een bij Moi Wana vermoorde zwangere vrouw moet rondstappen.

Herrenbergs furie – In Diitabiki, in het binnenland van Suriname, hoorde ik voor het eerst van de wraakgeest van Henk Herrenberg.⁵ Ma Foida beklaagde zich over het gedrag van Herrenberg. Zij had gehoord dat Herrenberg, een man die de laatste jaren verschillende belangrijke ambten voor Bouterse vervulde, zoals ambassadeur in Nederland, minister van Buitenlandse Zaken en chef van Bouterse kabinet, zich beledigend over de Ndjuka's had uitgelaten. Toen ik Foida vroeg waarom zij zich dit zo aantrok vertelde zij mij dat Herrenberg vroeger het Ndjuka-volk om hulp had gevraagd om het hoge aantal ziekte- en sterfgevallen in zijn familie terug te helpen brengen. Op zijn knieën had hij het grootopperhoofd van de Ndjuka's, *gaanman* Gazon, gesmeekt om voorspraak bij Melina, het Ndjuka-medium van de wraakgeest van Berg en Dal. Herrenbergs familie (Creolen) komt oorspronkelijk uit Berg en Dal. Het verhaal dat hierbij hoort is het volgende:

Lang geleden, vermoedelijk na 1760 (de tijd van het vredesverdrag) maar vóór 1800, vermoordde een aantal Ndjuka's 'basia' (zwarte opzichter) Kwaku Akendoi. Ndjuka's, die in de omgeving van Akendois plantage werkten, verdachten Kwaku ervan een van hen behekst te hebben. Het conflict speelde zich af in het plantagegebied langs de Suriname-rivier, vermoedelijk niet ver van de plaats waar nu Berg en Dal ligt. Kort na het gewelddadig einde van het conflict raakte een Ndjuka in trance. Het medium vertelde dat de geest van Kwaku in hem gevaren was. De geest kwam terug om zich te wreken op zijn moordenaars en op hun familieleden; de geest stelde dat hij zich nooit aan hekserij schuldig had gemaakt. Grote verslagenheid bij de Ndjuka's die dit misdrijf op hun geweten hadden. Zij organiseerden verzoeningsfeesten om de geest van Kwaku te doen aflaten. Kwaku's geest gaf zich ten slotte gewonnen. Bovendien, zoals gebruikelijk als men kans gezien heeft een geest te doen aflaten, veranderde de wraakgeest in een schutsgeest, een geest tot wie men zich kan wenden bij moeilijkheden. Voorwaarde was dat zijn nakomelingen, en de families van zijn

moordenaars, zich voor eens en altijd zouden verzoenen. Dit werd afgesproken en lang bleef alles pais en vree. Na het overlijden van zijn medium nam Kwaku's geest weer een nieuw medium uit dezelfde Ndjuka-'buik'. En zo is het doorgegaan tot op de dag van vandaag. Zo'n twintig jaar geleden werd Melina het nieuwe medium van 'Basia Kwaku', zoals de geest nog steeds genoemd wordt. Zij verwierf zich al vrij spoedig aanzien in de Ndjuka-maatschappij, maar ook onder de afstammelingen van Kwaku.

Deze nakomelingen treft men tegenwoordig in alle lagen van de Surinaamse samenleving aan. De meesten wonen in Paramaribo; enkele wonen nog in de omgeving van Berg en Dal waar eens de plantage van Kwaku lag. Tijdens het bezoek van *gaanman* Gazon aan Paramaribo in het begin van de jaren zeventig meldde zich ook Henk Herrenberg. De beleefdheidsvisite aan Gazon had tot doel diens toestemming te verkrijgen voor het consulteren van het medium van 'Basia Kwaku'. Er waren ernstige moeilijkheden (ziekten, onmin) in Herrenbergs familie. Zou de *gaanman* zo vriendelijk willen zijn de geest Kwaku te hulp te roepen? Dit verzoek werd ingewilligd. De problemen van de 'Berg en Dalers' werden aan Melina, het medium, voorgelegd. Voor het medium brak er toen een tijd van materiële voorspoed aan. Om aan de vraag naar geestelijke en medische hulp te kunnen voldoen vestigde Melina zich met haar assistente Foida in de buurt van Paramaribo.

In 1986, kort vóór het begin van de burgeroorlog, bezocht een belangrijke delegatie uit Berg en Dal het Ndjuka-dorp Mainsi aan de Tapanahoni. In Mainsi is de oude schrijn van Kwaku's geest gevestigd. Hoge ambtenaren uit Paramaribo en succesvolle migranten die uit Nederland waren overgekomen, vlogen met Melina vanuit Paramaribo naar de air strip bij Diitabiki. Van hieruit reisde het gezelschap naar Mainsi waar een plechtigheid werd gehouden bij de schrijn van 'Basia Kwaku'. Een deel van de delegatie bracht ook een beleefdheidsbezoek aan *Gaan Gadu*, zonder wiens toestemming geen enkel medium aan de Tapanahoni kan werken. Herrenberg was er dit keer niet bij. Maar, zoals Foida mij verzekerde, Herrenberg had een ambtenaar van Sociale Zaken uit Paramaribo een groot geschenk voor Melina en haar assistenten aan de Tapanahoni-rivier meegegeven. Foida vroeg zich af waarom Herrenberg zich nu tegen de Ndjuka's keert. Het is niet alleen in strijd met zijn vroegere beweringen, meent Foida, maar het zaait ook onrust. De geest van 'Basia Kwaku' dreigt hierdoor gewekt te worden. Niets vertoort een furie zo als disharmonie tussen zijn nabestaanden en zijn vroegere beulen. Foida denkt dat hier nog veel ellende uit kan voortkomen: ze verwacht ziekte- en sterfgevallen, zowel in de Ndjuka-families die deze geest moeten eren, als ook in de Berg en Dal-groep van Herrenberg. Hiermee geeft Foida op religieus-symbolische wijze de verbondenheid van Creolen en Bosnegers aan. En tegelijkertijd ook de tragiek van de scheuring tussen deze groepen.

Een furie bij het Nationaal Leger – Een voor deze oorlog direct relevant geval speelde zich vanaf eind 1987 in Paramaribo af. Het ging om de Bosneger 'M', een man die aan de zijde van het Nationaal Leger aan verschillende gevechten heeft deelgenomen. Hij raakte gewond, maar kondigde nog vóór zijn herstel aan weldra weer de wapens tegen Brunswijk te zullen opnemen. Dit heeft hij gedaan tot volle tevredenheid van zijn superieuren die hem bevorderden tot onderofficier. Maar in november 1987 ging er iets mis. 'M' raakte in trance en begon te orakelen. Het was een vrouwenstem die zich liet horen. De geest riep: 'Ze hebben me gedood; en dat terwijl ik zwanger was'. En zo volgden nog enkele zinnen met gruwelijke details over de slachting. De berichten die ik hierover ontving zijn schaars maar het ziet er naar uit dat 'M' bezeten is geraakt van een vrouw die bij *Moi Wana* gedood is. In het 'gewone leven' bleef 'M' een actief lid van het Nationaal Leger, dat zich graag liet voorstaan op zijn onverzoenlijke houding jegens 'De bende van Brunswijk'. In de nachtelijke uren echter manifesteerde zich de geest van de zwangere vrouw. Tot een echte cultus kwam het echter niet. Veel familieleden van de militair waren of gevlucht of te bang om zich met deze geschiedenis in te laten. Vooral religieuze specialisten uit zijn familie hadden eerder, onder druk van 'M', de wijk moeten nemen naar het binnenland. Het is niet ondenkbaar dat zich weldra nog meer van die wraakgeesten zullen manifesteren.

5. Religieuze specialisten

De gebeurtenissen in juli en augustus 1986 zijn in veel opzichten beslissend gebleken voor de opstelling van de leiders van het Jungle Commando. Een groep jonge Bosnegers, die aanvankelijk geheel gericht was op het stedelijk milieu, zag zich geplaagd voor de noodzaak opnieuw de contacten te leggen met religieuze specialisten (*obiaman*). De toestroming van vrijwilligers en de verlegging van de basis van kustvlakte naar binnenland speelde hierbij een rol. Maar belangrijker nog bij deze koerswijziging is de omstandigheid dat religieuze specialisten de formele of informele leiders van hun verwantschapsgroepen zijn. De heroriëntatie op deze specialisten begint al in 1985; als iemand gewond raakt of moet onderduiken, klopt hij aan bij een religieuze specialist. Wie op de vlucht is voor politie of militairen, zoals Brunswijk in 1985 en de eerste helft van 1986, vraagt 'asyl' aan deze leiders. Daarmee komen zij sterker in aanraking met de Afro-Surinaamse religie van de ouderen, terwijl de noodzaak een schuiladres te vinden de overtuigingskracht van die religieuze noties alleen maar groter maakt. Brunswijk heeft aan zijn biograaf (Van der Beek 1987: 84) verteld hoe hij geleidelijk steeds overtuigder raakte van de kracht van *obia*, de met bovennatuurlijke kracht geladen voorwerpen en medicijnen:

‘Brunswijk staat nu voor 100% achter de cultuur. Hij gelooft er heilig in. Wie er niet volkomen op vertrouwt kan ook geen aanspraak maken op bescherming. “Vroeger niet”, zegt hij. “Toen vond ik het maar flauwekul. Totdat ik aan den lijve ondervond dat ik wel degelijk werd beschermd. Ik heb dat een paar keer moeten meemaken voordat ik er echt in ging geloven.”’

Als de ‘groep-Brunswijk’ zich transformeert tot het ‘Jungle Commando’ is het pleit al lang beslist. Toch voltrekt de bekering, zoals zo vaak bij dit verschijnsel, zich toch nog plotseling dramatisch en onverwacht. In augustus 1986, als de guerrilla’s hun tenten hebben opgeslagen achter Mopi Kondée aan de Marowijne, vinden twee leden van het Jungle Commando een kannetje in het bos. Als zij in het kamp terugkeren verkeren de twee vindsters al in trance. Zij zouden zijn aangestoken door de krachten van het elixir dat zich in het kannetje bevindt. De trance slaat onmiddellijk over op de andere bewoners van het kamp. De verzetsstrijders zijn in geestelijke beroering. Men loopt druk pratend, zingend of gilend door het kamp rond. De godheid van het elixir (*Sweli*) heeft zich gemanifesteerd. Van nu af aan zal deze god de opstandelingen leiden. Het kannetje wordt in doeken gepakt op een plank vastgebonden. De godheid van het elixir kan nu ook geraadpleegd worden. Twee Jungles dragen de plank met het kannetje als een tabernakel door het kamp rond. Anderen mogen vragen stellen. De godheid antwoordt door de dragers in beweging te brengen. Meestal is het niet moeilijk die bewegingen te interpreteren. En voorwaartse beweging betekent een bevestigend antwoord, terwijl het schudden in zijwaartse richting op ontkenning wijst. Opwinding of woede van de godheid verradt zich door woeste bewegingen. Twee maanden later was een Nederlandse journalist⁶ ooggetuige van de raadpleging van dit orakel op de basis van Brunswijk ten zuiden van Mungo.

‘Tegen het invallen van de duisternis neemt het religieuze leven een aanvang (...) Het gaat erom de steun van de geesten te verwerven bij de komende aanval. Twee mannen dragen op hun hoofd een plank door het kampement. Erop staat de *obia*, een door een *obiaman* (medicijnman) samengesteld pakket, dat met bier is overgoten. Alle mannen volgen het tweetal naar een open plek in het bos. In het schijnsel van zaklantaarns schaaft men zich rondom de twee plankdragsters die door hun hoofd, en daarmee de plank, te bewegen antwoorden op vragen van Brunswijk en de *obiaman*. De plank wijst aan wie naar de aanval kan gaan. Als een van de eersten wordt Kenny, een huur-ling, uitverkoren. Dan volgen de meeste anderen, zeer verheugd over hun uitverkiezing, die hun onkwetsbaar maakt in de strijd. Dit ritueel neemt twee uur in beslag’.

Ongeveer rond deze tijd beginnen ook de pogingen van de leiding van het leger-tje opstandelingen om de steun te verwerven van zo veel mogelijk religieuze specialisten. ‘Wie niet voor ons is is tegen ons’, blijkt hier het devies geworden. De relaties van de *obiaman* met het militaire regime worden zorgvuldig nagegaan. Een *obiaman* die zijn praktijk in Paramaribo niet opgeeft laadt de verdere

king op zich een 'overloper' te zijn. Van alle prominente Ndjuka *obiama*n kan vermoedelijk gezegd worden dat zij geprofiteerd hebben van transacties met de militaire elite. Soms betrof het een consult voor de bevelhebber zelf, soms voor ministers of hoge ambtenaren. Religieuze specialisten zijn nu eenmaal ondernemers. Ze willen geld verdienen en de aandacht krijgen van de autoriteiten. Het een hangt met het andere samen. Een minister die bij een *obiama*n op bezoek komt maakt gratis reclame voor diens praktijk. Sommige van die specialisten mochten op kosten van de regering volksgenezers in Afrika of Azië bezoeken, of aan buitenlandse congressen deelnemen die aan inheemse geneeswijzen gewijd waren. Anderen werden tot ambtenaar van culturele zaken benoemd of tot politiek adviseur. De emolumenten waren veelsoortig. In 1988 is een vijftal *obiama*n min of meer permanent in dienst van het Jungle Commando. Anderen leveren regelmatig hand- en spandiensten aan individuele 'Jungles' of aan het Commando als geheel. Maar sommigen bleven verdacht. Hier volgen drie voorbeelden van *obiama*n die onder verdenking bleven van althans een deel van de leiding van het Jungle Commando.

*De obiama*n 'D'. In de jaren zestig werd obiama 'D' beroemd in het Tapanahoni-gebied. Hij was medium van een nieuw soort geest geworden. Deze geest, de *Seewenti*, eiste een hervorming van de religieuze instituties van de Ndjuka-samenleving. 'D' liep met zijn hoofd tegen de muur. De weerstand werd ten slotte zo groot dat hij besloot om zijn medisch-religieuze praktijk naar het kustgebied te verplaatsen. Een overweging hierbij zal ook wel geweest zijn dat hij dan makkelijker bereikbaar was voor Bosnegers die geld verdienen. 'D' was zeer succesvol. Van alle kanten stroomden de patiënten toe. Creolen en soms ook Hindoestanen behoorden tot zijn cliëntèle. Bovendien was 'D' een goed ondernemer. Hij kocht stukken land, huurde arbeidskrachten en ging op grote schaal cassave verbouwen voor de markt in Paramaribo. Zijn inkomsten belegde hij ten dele weer in onroerend goed. Dit trok de aandacht. Al spoedig verspreidde zich het bericht dat 'D' Bouterse en andere militairen van *obia* voorzag. Kort na de oprichting van het Jungle Commando kreeg 'D' de aanmaning om de stad te ontvluchten en voor de guerrillas te gaan werken. 'D' liet de boodschapper onverrichterzake teruggaan. Dit bevestigde het idee van zijn vijanden, vaak rivalen in het medisch-religieuze veld, dat 'D' voor Bouterse werkte en dus tegen Brunswijk. Maart 1987 heeft het team van *obiama*n dat het Jungle Commando bedient hem in het openbaar ritueel vervloekt. Dit gebeurde in een Bosnegernederzetting die grenst aan St. Laurent.

Sawini. Ook over de *obiama*n Sawini circuleerden dergelijke geruchten. Maar in augustus 1986 koos Sawini voor de opstandelingen. Hij voegde zich bij de religieuze staf van Brunswijk. Sawini gaf hun een belangrijk wapen cadeau, een houwer die ritueel geprepareerd was en in een doek gewikkeld. Sawini liep bij de eerste gevechtsactie waaraan hij deelnam, een aanval op het kustplaatsje

Albina in de eerste dagen van september 1986, zware verwondingen op. Voor behandeling werd hij naar het binnenland teruggebracht. Kort na aankomst overleed Sawini. Bij divinatie 'ontdekte' een team van priesters dat de dood van Sawini onderzocht, dat hij in het geheim een eed gezworen had met Bouterse om deze te helpen in zijn strijd tegen Brunswijk. De in de doek gewikkelde houwer bevatte geen *obia* dat het Jungle Commando in de strijd kon helpen, maar juist verderfelijke stoffen die afbreuk zouden doen aan de zaak van de opstandelingen.

André Pakosie. De obiaman André Pakosie had Sabana Peti gesticht, een medisch-religieus centrum aan de Albina-Mungo-weg. Hij werkte voor een clientèle die behalve uit Bosnegers ook uit Creolen en Javanen bestond. Enkele ministers en hooggeplaatste ambtenaren hadden zich eveneens van zijn diensten verzekerd. Behalve deze medisch-religieuze praktijk werkte hij als ambtenaar op een kantoor van culturele zaken in Mungo, en verleende als politiek adviseur diensten aan de voorzitter van de Nationale Assemblee, de heer Riek Aron. Vanaf het begin van de burgeroorlog probeerde Pakosie de keus vóór of tegen Bouterse te ontlopen. Hij schortte zijn diensten als politiek adviseur op, maar was elke dag aanwezig op het kantoor van culturele zaken in Mungo. In oktober 1986 werd hij bij de strijd betrokken. Onder gewapend escorte van een aantal 'Jungles' werd Pakosie overgebracht naar het kamp van Brunswijk aan de Albina-Mungo-weg. Daar werd hij geconfronteerd met een rechtstreeks verzoek van Brunswijk om aan de op handen zijnde slag rond Mungo een bijdrage te leveren aan de zijde van het Jungle Commando. Pakosie beloofde hulp. Samen met enkele andere *obiaman* uit het kamp van Brunswijk maakte hij een *obia* dat kon worden ingezet in de gevechten rond Mungo. De dag na het gereedkomen van het *obia* werd Mungo ingenomen. Begin december ging Mungo weer verloren. Pakosie was onmiddellijk na de eerste moorden van Moi Wana (29 november) met zijn gezin naar Frans Guyana gevlucht. In de tijd die nu volgde werd Pakosie door sommige collega's het verwijt gemaakt dat hij het Jungle Commando van een slecht *obia* had voorzien. Ook wierpen anderen hem zijn verleden als politiek adviseur voor de voeten, als ook de vele behandelingen die hij aan ministers en andere prominenten had gegeven. Pakosie werd ten slotte gedwongen de wijk te nemen naar Nederland (vgl. Van Westerloo 1987).

6. Religieuze culten

De religieuze culten van de Bosnegers vormen een belangrijk organisatiekader voor deze maatschappijen. In oorlogstijd kan hun rol beslissend zijn voor de cohesie en slagkracht van het verzet. Er zijn er drie en zij werken meestal nauw samen: de cultus van *Gaan Gadu* (Grote Godheid), *Agedeonsu* (God van natuur en vruchtbaarheid) en *Na Ogi* (Het Gevaar). Deze drie zijn de hoofdgoden

van de Ndjuka's; ze staan boven alle *wenti* en andere geesten of goden. De eerste en tweede cultus zijn gekoppeld aan de eredienst voor de voorouders uit de 'weglooptijd' (*lowe ten*), de heroïsche tijd van oorlog en de vestiging van een eigen maatschappij. Dit maakt dat zij soms, als zij gezamenlijk optreden, het karakter van een staatsgodsdienst aannemen. Elk van deze culten heeft zijn heiligdommen, zijn rituelen en zijn priesters. Om de eredienst voor deze goden tot een succes te maken rust op Ndjuka's de verplichting samen te werken. Onderlinge geschillen moeten eerst uit de weg worden geruimd. Op gezette tijden worden de Ndjuka's, en soms ook andere Bosnegers, bijeengeroepen voor de verering van die goden. Er worden dan pelgrimages ondernomen naar geheime plaatsen in het bos. Zo kan het voorkomen dat men in het binnenland van Suriname, tijdens een reis op de rivier, honderden Bosnegers ontmoet op weg naar hun cultusplaatsen. Op zulke momenten realiseert de buitenstaander zich dat dit een maatschappij is die nog steeds een sterke mate van culturele autonomie bezit. In 1987, bij voorbeeld, tijdens eredienst voor *Agedeonsu*, werd het Ndjuka-volk bijeengeroepen om de genade van de godheid in de nieuwe tijd van oorlog en beproeving te verkrijgen. Langdurige rituelen; offerfeesten en pelgrimages brachten enkele duizenden Ndjuka's bijeen. Zo iets is vanzelfsprekend een belangrijk forum waar de eigen identiteit bevestigd wordt.

Minstens even belangrijk is het feit dat aan elk van deze culten orakels zijn verbonden. De godsspraak van deze orakels beïnvloedt in zeer sterke mate de publieke opinie. Bij de orakels worden uitspraken gedaan over alledaagse dingen, maar ook over gewichtige zaken als ziekte en dood, rampspoed en oorlog. Meestal voeren de orakels een politiek van samenwerking. Dit betekent dat de Ndjuka-maatschappij over een centraal 'divinatieapparaat' beschikt. Een dergelijk apparaat leent zich natuurlijk uitstekend voor het beïnvloeden van de publieke opinie door gezaghebbende godsspraak. En zulk een godsspraak is gezaghebbend als zij wordt gegeven door de drie hoofdgoden gezamenlijk, de 'sacrale driepoot', zoals een Ndjuka het onlangs formuleerde.⁷

Nu de opstandelingen van Brunswijk zich uit de kustvlakte in het binnenland hebben teruggetrokken ligt het voor de hand de relatie tussen Jungle Commando en de priesters van de drie culten te bezien. Men kan dan het best beginnen met de verhouding tussen Jungle Commando en het grootopperhoofd (*gaanman*) van de Ndjuka's, Gazon Matodja. Gazon is het meest natuurlijke entree bij het leggen van relatie met de gecompliceerde wereld van de culten. Gazon neemt als *gaanman* een belangrijke plaats in bij de eredienst voor *Gaan Gadu*. Daarnaast is hij het intermediair bij uitstek voor de contacten met *Agedeonsu*. Voor het slaan van bruggen met de cultus van Het Gevaar is zijn medewerking weliswaar niet essentieel, maar zijn voorspraak zou door de betrokken priesters positief worden uitgelegd.

Wat blijkt is dat Gazon de buitenwereld bij verschillende gelegenheden heeft

laten weten dat hij neutraal wil blijven in het conflict tussen het Jungle Commando en het Nationaal Leger. Het is mij bekend dat vooral de eerste groep dit zeer betreurt. Een van Gazons argumenten voor deze opstelling is dat Brunswijk de oorlog begonnen is zonder hem te raadplegen of zelfs maar in kennis te stellen van zijn plannen. Eerst achteraf, eind augustus 1986, toen de eerste doden al gevallen waren, bezochten Brunswijk en enkele aanhangers Diitabiki, de residentie van de *gaanman* om zijn medewerking en morele steun te verkrijgen. Deze poging is op niets uitgelopen. Het grootopperhoofd neemt het Brunswijk en zijn 'commandanten' niet alleen kwalijk dat zij een oorlog zijn begonnen zonder zich te verzekeren van de steun van de belangrijkste priester groepen, maar vooral dat zij niet eens de moeite genomen hebben om de hoofdgoden en hun bedienaren op de hoogte te stellen van hun plannen.

Het is de moeite waard om de omstandigheden na te gaan die Brunswijk ertoe gebracht kunnen hebben een dergelijke fout te maken. Brunswijks streven immers is er, in ieder geval de laatste twee jaar, op gericht geweest om zo veel mogelijk religieuze specialisten aan zich te binden. Bij de verovering van Mungo, bij voorbeeld, in november 1986, wist Brunswijk zich verzekerd van de steun van een team van *obiaman*, specialisten die in staat zijn amuletten en andere krachtbronnen te fabriceren. Het is bekend dat hij, aan de vooravond van de aanval op Mungo (eind oktober 1986), zich heeft ingespannen om nog een nieuwe specialist, André Pakosie, aan zijn religieus bijstandsteam toe te voegen. Pakosie is behalve *obiaman* ook het medium van *Na Ogiï*, en daarmee ook de voornaamste priester van deze cultus. Toch is Pakosie niet geconsulteerd als voornaamste bedienaar van de *Na Ogiï*-cultus, maar uitsluitend als een religieus specialist waarvan verwacht werd dat hij een *obia* zou fabriceren, dat als wapen in de oorlog kan dienen.

In januari 1987 kwam op het hoofdkwartier van Brunswijk te Stoelmanseiland een boodschap binnen van de bedienaren van *Odun*, de voornaamste cultus van de Aluku Bosnegers. De Aluku's wonen aan de Lawa, de voortzetting van de grensrivier de Marowijne. De dorpen van de meeste Aluku's bevinden zich op Frans grondgebied. Zowel de Franse overheid als zijzelf beschouwen zich als Franse onderdanen. De Aluku's hebben niet aan de strijd zelf deelgenomen. Een van de 'commandanten' zei mij: 'Waarom zouden ze hun leven wagen voor ons? Ze weten zich beschermd door het Franse leger'. Maar de Aluku's sympathiseren wél met de opstandelingen en hebben het Jungle Commando bij verschillende gelegenheden met transport en informatie geholpen. De boodschap van *Odun* voor de leiding van het Jungle Commando was dat het tijd werd dat de 'Jungles' zich religieus voor de strijd door zijn priesters lieten gereedmaken. Hij, *Odun*, had al gemerkt dat de 'Jungles' religieuze plechtigheden uitvoerden op zijn heilige plaatsen aan de benedenloop van de Marowijne.⁸ Naar het oordeel van de godheid zou het beleefder zijn geweest om zich rechtstreeks

tot Hem te wenden. Er stond een belangrijke militaire operatie op het programma van het Jungle Commando. De deelnemers aan die operatie reisden eerst naar het heiligdom van *Odun* om zich te verzekeren van zijn religieuze bijstand. Die bijstand werd gegeven. De ritlen duurden vele dagen.⁹ Eerst daarna vertrok deze eenheid van het Jungle Commando naar Victoria aan de Suriname-rivier om daar slag te leveren met de troepen van Bouterse. Waarom heeft het Jungle Commando verzuimd dergelijke contacten met de priesters van de hoofdgoden van de Ndjuka's aan te knopen? Het antwoord is waarschijnlijk dat de impasse, die op religieus-politiek terrein in de Ndjuka-samenleving heerst, zo'n toenaderingspoging weinig vruchtbaar zou maken. Bovendien was de groep van ontevreden jongeren, die in de kustvlakte de eerste stoot gaf voor de gewapende opstand, niet de meest aangewezen om snel contacten te leggen met de priesters van de hoofdgoden. Hun belangstelling ging naar andere zaken uit.

De impasse, die ik hierboven noemde, is ongeveer 15 jaar geleden ontstaan. Als gevolg van een profetische beweging had de eredienst voor *Gaan Gadu* tussen 1972 en 1977 zulke zware klappen opgelopen, dat deze zich daarvan nog niet geheel had kunnen herstellen. In 1972 won Akalali, een profeet van *Na Ogi*, de Ndjuka-gemeenschap voor zich met de gedachte dat allerlei privileges en gebruiken, die verbonden waren met de *Gaan Gadu*-cultus, afgeschaft moesten worden (Thoden van Velzen en Van Wetering 1975). Vooral ritlen, die te maken hadden met de dodenbezorging, moesten het ontgelden. Men vond dat deze ritlen te veel tijd in beslag namen en te kostbaar waren. De relatie tussen de *Gaan Gadu*-cultus en de dodenritlen ligt vooral bij het anti-hekserijritueel. In de jaren zestig werd één op de twee overledenen postuum van hekserij beschuldigd (Van Wetering 1973). De stoffelijke overschotten van heksen brachten de priesters van *Gaan Gadu* naar een dodenakker, waar ze onbegraven achter gelaten werden. De bezittingen van deze heksen werden geconfisqueerd. Het waren zulk soort instituties die al een kwart eeuw geleden verzet opwekten en waar zich onder andere de *obiaman* 'D' (vgl. p. 218) tegen gekeerd had. Bosnegers, die werk in de stad hadden gevonden, zetten hun geld op spaarbankboekjes om zo te voorkomen dat het na hun dood in de handen van *Gaan Gadu*-priesters zou vallen. De afkeer van deze gebruiken bestond in brede kring.

Tijdens het conflict dat over deze instituties ontstond, en dat Akalali en zijn volgelingen wonnen, werden ook de twee hoofdorakels van *Gaan Gadu* buiten bedrijf gesteld. Hiermee had men aan het grootopperhoofd Gazon, en aan andere priesters van *Gaan Gadu*, de mogelijkheid ontnomen om op voor ieder aanvaardbare wijze bij deze godheid advies in te winnen. Was Brunswijk, alvorens de militaire posten in het district Marowijne aan te vallen, wél naar Diatabiki gegaan, dan had hij bij een *gaanman* moeten aankloppen die afgesneden is van zijn eigen (*Gaan Gadu*) cultus. Zonder uitdrukkelijk verzoek van het volk van de Ndjuka's is het onmogelijk voor Gazon zijn orakel te raadplegen, althans

niet in het openbaar en zeker niet voor zo'n gewichtige gelegenheid. Veel Ndjuka's vrezen dat elk verzoek in die richting de priestergroep in Diitabiki de gelegenheid biedt de oude religieuze instituties weer opnieuw in te voeren. Bij velen leefde de vrees dat, als het grootopperhoofd verzocht zou worden om een deel van de cultus te laten herleven – het raadplegen van het orakel – ook de rest van de instituties, die er vroeger mee verbonden waren, wederom zouden worden ingevoerd. Met deze impasse had Brunswijk te maken toen hij in juli 1986 de militaire posten in het Marowijne-district aanviel.

7. Conclusie

De groep van ontevreden jongeren, die in de kustvlakte de eerste stoot gaf voor de gewapende opstand, was niet de meest aangewezen om snel contacten te leggen met religieuze specialisten of met de priestergroepen die voor de bediening van de hoofdgoden van betekenis zijn. Het is waarschijnlijk dat het probleem van de contacten met de priesters van de hoofdgoden pas rees toen de opstand zich over grotere delen van de Bosnegersamenleving begon te verspreiden. De oprichters van het Jungle Commando leefden met de blik gericht op de mogelijkheden van Paramaribo, Cayenne of Amsterdam. Niet dat ze hun eigen maatschappij de rug hadden toegekeerd, maar hun belangstelling lag elders, in de nieuwe mogelijkheden die een ruimere wereld boden. De agressie van de militairen richtte zich selectief tegen de samenleving van de Bosnegers. De politiek van collectieve vergelding van het Nationaal Leger tegen de bevolking van het binnenland heeft categorieën op één hoop gedreven die eigenlijk al bezig waren uit elkaar te groeien. Noodgedwongen is men nu bezig aan herstel van de relaties met de meer traditionele krachten in de eigen samenleving. Hiermee is het Jungle Commando partij geworden in een gecompliceerde religieus-politieke situatie, waarbij religieuze specialisten en culten traditionele concepten interpreteren die ruimte laten voor politieke manoeuvres. Het verloop van de burgeroorlog is mede afhankelijk geworden van de ontwikkeling van de verhoudingen binnen de religieuze wereld van de Bosnegers.

Noten

1. Op 23 april 1986 verscheen in Surinaamse kranten de eerste oproep aan het publiek inlichtingen te geven over de verblijfplaats van verdachte Ronnie Brunswijk (*De West*, 23 april 1986). Op 26 april werd een soortgelijke oproep in *De West* afgedrukt maar nu uitvoeriger: *Verdachte Brunswijk: Gevaarlijk en gewapend*. De plaatsvervangend commandant van de Militaire Politie, de sergeant-majoor M. Zeeuw vraagt extra aandacht van de bevolking om elke medewerking te verlenen welke kan leiden tot de aanhouding van de verdachte Ronnie Brunswijk. Betrokkene vertoont momenteel grote vormen van agressie en heeft zich de afgelopen maanden schuldig gemaakt aan de navolgende strafbare feiten:

bankovervallen te Mungo, Tamanredjo, een roofoverval te Patamacca, beroving van diverse gouddelvers in het binnenland en brandstichting. Voorts is bij de Militaire Politie nog aangifte gedaan van negen berovingen of poging tot beroving van diverse burgers op het weggedeelte Mungo-Albina en de Patamacca-weg. Brunswijk, Ronnie, voornoemd is zwaar bewapend met vermoedelijk automatische geweren en wordt derhalve geacht levensgevaarlijk te zijn (enz.).

2. André Pakosie, in 1986 lid van het kabinet van de districtscommissaris van Marowijne, vertelde mij dat een delegatie waarvan hij deel uitmaakte in de tweede helft van april 1986 Mora Kondee, het dorp van Brunswijks moeder, bezocht. Brunswijk liep openlijk in het dorp rond. Een hoge functionaris van de politie, en een officier van het Nationaal Leger, namen Brunswijk apart voor een gesprek. Pakosie verstond dat Brunswijk tegen deze vertegenwoordigers van het gezag zei: 'Als die man serieus is, kom ik naar Albina'. Later hoorde hij van een Bosneger, die voor de overheid in Albina werkte, dat ook daar contact was geweest tussen politie en militairen en Brunswijk. Van de voorzitter van de districtsraad kregen de leden de opdracht met niemand over de ontmoeting met Brunswijk te spreken. Het is nu nog te vroeg om de namen van Brunswijks gesprekspartners te vermelden.

3. Vergelijk Thoden van Velzen en Van Wetering (1983).

4. Tijdens een vergadering van Ndjuka-hoofden op 2 september 1987 werden de autoriteiten van Paramaribo ervan beschuldigd de banden met de maatschappij van het binnenland door te snijden. Men veroordeelde met name de volgende maatregelen: (1) het stopzetten van sociale uitkeringen; (2) het niet uitbetalen van salarissen aan functionarissen in het binnenland; (3) het ongeldig verklaren van het oude Surinaamse geld op een ogenblik dat de verbindingen met de kustvlakte verbroken waren. Hierdoor verloren duizenden Bosnegers hun spaargelden.

5. Ma Foida is een gefingeerde naam. Ma Melina is inderdaad het medium van 'Basia Kwaku'. Dit verhaal verscheen in *Het Parool* van 3 oktober 1987.

6. Het stuk is van de hand van Albert de Lange. Het verscheen op 1 november 1986 in *Het Parool* onder de titel: 'Gepantserd door de "Winti", ten aanval tegen Bouterse'.

7. De formulering is van André Pakosie, medium van een van de hoofdgoden.

8. De religieuze specialisten van het 'Jungle Commando' organiseerden hun rituelen op plaatsen in het beneden-Marowijne-gebied waar volgens de overlevering de 18e-eeuwse opstandelingenleider Boni ook zijn *obia* in staat van paraatheid bracht voor de strijd. Boni is een van de grote voorvaders van de Aluku's. Vgl. Hoogbergen 1985: 232-337.

9. Drs. Michel van Rey, die gedurende vele maanden als adviseur van het Jungle Commando is opgetreden, heeft mij van de komst van de boodschapper van de Aluku's verteld. Ook heeft hij gezien dat een vrij grote delegatie van Ndjuka's naar de Aluku's afreisden. Van Franklin Misidjan, alias 'Commandant Reagan', vernam ik dat de aanval bij Victoria in februari een van de grootste tegenslagen is geworden uit de geschiedenis van het Jungle Commando. Vier van hun beste mensen sneuvelden. Of dit heeft geleid tot verkoeling van de betrekkingen met de Aluku's is mij niet bekend.

Geraadpleegde literatuur

Beek, Frans van der, *Ronnie Brunswijk. Dagboek van een verzetsstrijder*. Centerboek, Amsterdam 1987.

Hoogbergen, W.S.M., *De Boni-oorlogen, 1757-1860. Marronage en guerrilla in Oost-Suriname*. Academisch proefschrift, Utrecht 1985.

Polimé, Thomas, Berichten van de vluchtelingen. In: T.S. Polimé en H.U.E. Thoden van

- Velzen (red.), *Vluchtelingen, opstandelingen en andere Bosnegers van Oost-Suriname, 1986-1988*. Bronnen voor de studie van Afro-Surinaamse samenlevingen 13. ICAU: Utrecht 1988.
- Thoden van Velzen, H.U.E., en W. van Wetering, On the political impact of a prophetic movement in Surinam. In: W.E.A. van Beek en J.H. Scherer (red.), *Explorations in the anthropology of religion*. Marinus Nijhoff, Den Haag 1975.
- Thoden van Velzen, H.U.E., en W. van Wetering, Affluence, deprivation and the flowering of Bush Negro religious movements. *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde*, 139 (1): 99-139.
- Thoden van Velzen, H.U.E., en W. van Wetering, *The great father and the danger. Religious cults, material forces and collective fantasies in an Afro-Surinamese society*. Koninklijk Instituut voor Land-, Taal- en Volkenkunde (Caribbean Series), Leiden. Verschijnt in 1988.
- Tsjon-A-Ten, Varina, *Vijand binnen de poorten. Dagboek van Patamacca; Belevissen in Oost-Suriname in de periode december 1985 tot december 1986*. MS.
- Westerloo, Gerard van, De profeet van de woeste God. Een onchristelijk kerstverhaal. *Vrij Nederland*, 26 december 1987.
- Wetering, Wilhelmina van, *Hekserij bij de Djuka. Een sociologische benadering*. Academisch proefschrift, Amsterdam 1973.